

Prekariatas Lietuvos kine: vaizdavimo ir tematiniai ypatumai

Renata Šukaitytė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius
El. paštas renata_sukaityte@yahoo.com

Remiantis Andrew Rosso ir Guy Standingo suformuluotomis prekariato ir prekariteto sampratomis, straipsnyje analizuojama, kaip Lietuvos kino kūrėjų darbuose reflektuojamos šios visuomenės socialinio ir ekonominio nesaugumo apraiškos, išskiriamos ryškiausios prekariteto patirčių reprezentacijos ir naratyvai lietuvių vaidybiniame ir dokumentiniame kine. Autorė daro prielaidą, kad tik nedaugelis kino kūrėjų nagrinėja naująjį prekariatą kaip socialinę klasę, be to, ši tema labiau domina jaunosios kartos dokumentinio kino kūrėjus nei pripažintus vaidybinio kino autorius ar populiarinio kino kūrėjus, todėl nėra susiformavusių kodifikuotų ar universalių prekariteto ir prekariato reprezentacijų ir naratyvų. Tačiau filmuose galima identifikuoti dominuojančius tropus, pavyzdžiui, sistemingą dirbančiųjų klasės ir menkai apmokamos vidurinės klasės deprivaciją ir socialinį nestabilumą; vidinę migraciją ir emigraciją ieškant darbo užsienyje, kurias skatina regioninė nelygybė Lietuvoje.

RAKTAŽODŽIAI: Lietuvos kinas, prekaritetas, prekariatas, migrantai, skurstantys dirbantieji, reprezentacija

Įvadas

Straipsnyje analizuojama, kaip sąlyginai naujas socialinis ir ekonominis reiškinys – prekariatas ir prekariskas užimtumas – vaizduojamas Lietuvos vaidybiniame ir dokumentiniame kine ir kokių visuomenės grupių atstovai dažniausiai reprezentuojami kaip tie, kurie dėl darbo pobūdžio susiduria su nesaugumu ir nestabilumu. Remiamasi Andrew Rosso („Geras darbas, jei gali jį gauti: gyvenimas ir darbas nesaugiais laikais“) ir Guy Standingo („Prekariatas: nauja pavojinga klasė“) suformuotomis ekonominio ir socialinio prekariato sampratomis (jos bus aptartos pirmoje straipsnio dalyje), o ne platesne šio reiškinio samprata, kurią plėtojo Judith Butler². Parašyti straipsnį šia tema paskatino vis dažniau autoriniame pasauliniame kine³ reflektuojamas socialinis ir ekonominis individų ir šeimų nestabilumas bei nesaugumas (atsirandantys

1 Ross 2009; Standing 2011.

2 Anot J. Butler, nesaugumas reiškia politiškai nulemtą būklę, kai tam tikros gyventojų grupės kenčia dėl socialinių ir ekonominių paramos tinklų nepakankamumo ir susiduria su skirtinga rizika patirti sužalojimus, smurtą ir mirtį, tad gyvenimas savo esme yra nesaugus, nes gali būti nutrauktas savo noru, dėl atsitiktinumo arba kitų asmenų iniciatyva (Butler 2004).

3 Pavyzdžiui, socialinės tematikos dramose: „Dirty Pretty Things“ (Purvini gražūs dalykai, rež. Stephen Frears, 2002), „Fish Tank“ (Akvariumas, rež. Andrea Arnolds, 2009), „I, Daniel Blake“ (Aš, Danielis Bleikas, rež. Ken Loach, 2016), „Roma“ (rež. Alfonso Cuarón, 2018), „Parasite“ (Parazitai, rež. Bong Joon-ho, 2019), „Sorry We Missed You“ (Deja, mes tavęs pasiilgome, rež. Ken Loach, 2019), „Oleg“ (rež. Juris Kursietis, 2019), „Nomadland“ (Klajoklių žemė, rež. Chloé Zhao, 2020), „Alcarràs“ (Alkarasas, rež. Carla Simón, 2022).

dėl trumpalaikių ir nestabilių darbo formų, nepakankamo atlygio, kenksmingų, alinančių ir ilgų darbo valandų ir pan.), persmelkiantys visus socialinius sluoksnius ir darbo aplinką, šalis ir žemynus. Akademiniuose tekstuose ir žiniasklaidoje vis dažniau aptinkamos *prekariato ir prekariteto* sąvokos, taikomos šiam neoliberaliosios politikos ir „gig“ ekonomikos suponuotam socialiniam reiškiniui apibrėžti, persikelia ir į kino bei kinotyros erdves. Lietuvos kino kūrėjai (ypač Andrius Blaževičius, Lina Lužytė, Laurynas Bareiša), dirbantys socialinės problematikos lauke, taip pat gręžiasi į šį reiškinį.

Lietuvos kine bei kino tyrimuose socialinio ir ekonominio nestabilumo, nesaugumo problematika (nepaisant jos masto ir aktualumo) yra sąlyginai nauja, tad nėra sistemingai plėtojamų universalių šios būklės reprezentacijų ir naratyvų. Tai galima paaiškinti tuo, kad Lietuvos kinas (skirtingai nuo Lenkijos, Prancūzijos ir JK) neturi socialinės tematikos kino tradicijos, kuriame paprastai dėmesys sutelkiamas į darbininkų klasę, dirbančius migrantus ir kitas grupes, susiduriančias su nesaugaus darbo formomis ir socialine marginalizacija. „Kino kūrėjai netgi sovietmečiu ignoravo tradicinę darbininkų klasę ir mažai reflektavo „tikrą / naudingą“ darbą, nes jų dėmesys krypo į provincijos arba į miestų inteligentiją, t. y. inžinierius, architektus, žurnalistus, mokslininkus, menininkus, mokytojus, kitus „simbolinio / kūrybingo“ darbo produkuotojus.“⁴ Vis dėlto keletas ryškių kino kūrinių apie šiame straipsnyje analizuojamą naują reiškinį – prekariatą ir dirbančiųjų nesaugumą – atsirado kino kūrėjams (ypač jauniems) susidūrus su 2008–2011 metų pasauline ekonomikos krize, susipažinus su ekonominių migrantų padėtimi, etninių mažumų ir kitų socialinės rizikos grupių nesaugumu. Tačiau Lietuvos kino tyrimų erdvėje darbo ir socialinių problemų tematika nėra dažna, epizodiškai tyrinėjama šio straipsnio autorės⁵.

Vakarų šalyse kino tyrėjai šiai tematikai skiria vis daugiau dėmesio. Pavyzdžiui, Tomas Zaniello, nuosekliai analizuojantis darbo santykių ir darbininkų vaizdavimą kine ir TV serialuose, savo naujausioje knygoje⁶ pagrįstai susitelkia į prekariteto reprezentacijas ir jų kaitą įvairių žanrų ir laikotarpių audiovizualiniuose kūriniuose. Jis atkreipia dėmesį į tai, kad prekariteto apraiškos Vakarų visuomenėse pradėjo ryškėti XX a. antrojoje pusėje, ypač megapoliuose, kurie negalėtų funkcionuoti be prekariato ir jo teikiamų paslaugų turtingiesiems, tad didžiosios dalies filmų, kuriuose gilinamasi į šį reiškinį, veiksmas vystomas priemiesčių erdvėse, o pagrindiniai jų personažai – „nematomi“ prekariato darbininkai: greitojo maisto restoranų darbuotojai, padavėjai (-os), manikiūrininkės ir kirpėjai, restoranų virėjai, „Uber“ ir „Lyft“ vairuotojai, mažmeninės prekybos darbuotojai, vaikų auklės, sezoniniai darbininkai, namų tvarkytojos, viešbučių darbuotojai, „kviestiniai darbuotojai“

4 Šukaitytė 2014: 161.

5 Šukaitytė 2014: 160–174; Năripea, Šukaitytė-Coenen, Balčius 2022: 289–302.

6 Zaniello 2020.

ir daugelis kitų⁷. Francesco Sticchi, tyrinėjantis prekariteto naratyvus šiuolaikiniame pasauliniame kine ir TV serialuose, pažymi, kad šios medijos produkuoja prekariškus subjektus, kurie pamažu išstumia universalųjį proletariato subjektą iš šiuolaikinių audiovizualinių žemėlapių. Mokslininkas šios problematikos filmuose išvelgia pozityvų potencialą keisti socialinę aplinką dėl galimybės žiūrovui iš arti susipažinti su prekariato gyvenimu⁸. Elisos Cuter, Guido Kirsteno ir Hannos Prenzel sudarytame straipsnių rinkinyje „Prekaritetas Europos kine: vaizdavimas ir diskursai“ pristatomi šį reiškinį reprezentuojantys diskursai ir vizualiniai tropai Europos kine⁹, o štai viename naujausių darbų – Avivos Briefel ir Jasono Middletono sudarytame straipsnių rinkinyje „Baimės darbai: šiuolaikinis siaubo kinas eina į darbą“ – prekariško darbo problematika gvildinama remiantis siaubo žanru¹⁰. Nors tarptautiniuose kino ir TV tyrimuose „gig“ ekonomikos neigiamos pasekmės mūsų laikų visuomenėms ir individams akivaizdžiai didėja, Lietuvos kino tyrimų erdvėje, kaip jau buvo užsiminta, darbo ir socialinių problemų tematika nėra dažna.

Atsižvelgiant į analizuojamos problemos ištyrimo lygį Lietuvoje bei didėjančią Lietuvos kino kūrėjų dėmesį jai, šiame straipsnyje keliami klausimai:

- Kaip Lietuvos dokumentiniuose ir vaidybiniuose filmuose reprezentuojama ir reflektuojama ekonominio ir socialinio nesaugumo patirtis skirtingais neoliberalizmo raidos etapais šalyje?
- Kokie saviti autoriniai atsakai į šį nesaugumą juose pateikiami?
- Kas yra prekariatas Lietuvos kine ir kokie atributai, charakteristikos jam priskiriami?
- Kaip prekariato problemos koncentracija kine koreliuoja su šios problemos mastu realiame gyvenime?

Pažymėtina, kad šiame straipsnyje neketinama suformuluoti universalios prekariato ir prekariteto reprezentacijos sampratos Lietuvos kine. Atsižvelgdama į tai, kad filmai, cirkuliuodami viešojo erdvėje, be estetiškos ir malonumo funkcijos, atlieka ir daug kitų, pavyzdžiui, informuoja ir šviečia visuomenę bei skatina diskusijas apie aktualius socialinio, kultūrinio bei politinio gyvenimo reiškinius, netgi formuoja auditorijos vertybes ir skatina socialinę kaitą, šio straipsnio autorė siekia panašių tikslų kaip ir T. Zaniello knygoje „Prekariato kinas. Išnaudojami, nepilnai įdarbinti ir laikini pasaulio dirbantieji“ – padaryti šią problemą ir šio tipo darbuotojus labiau matomus, nes gresia „realus pavojus“, kad jie „liks nematomi“¹¹. Panašų nuogąstavimą apie „žemesniosios klasės“ nematomumą / negirdimumą viešojo erdvėje 2006 m. išsakė Rasa Baločkaitė straipsnyje su iškalbinga antrašte „Už reprezentacijos ribų:

7 Zaniello 2020: 2.

8 Sticchi 2021.

9 Cuter, Kirsten, Prenzel 2022.

10 Briefel, Middleton 2023.

11 Zaniello 2020.

tylinčiosios klasės“, kuriame ji teigia, kad ši klasė „nepajėgia išreikšti ir reprezentuoti savo socialinių ir politinių interesų, nes jai trūksta įgūdžių, kvalifikacijos ir žinių“, taip pat išugdyti atstovų iš savo terpės, kurie „gebėtų artikuliuoti jos socialinius ir politinius interesus“¹².

Prieš aptariant prekariato vaizdavimą ir tematinius ypatumus nacionaliniame kine, remiantis A. Rosso, G. Standingo bei kitų mokslininkų darbais, straipsnyje bus apibrėžtos kartinės tekste taikomos *prekariato* ir *prekariško užimtumo* sąvokos, kuriomis bus remiamasi identifikuojant ir apibrėžiant šio tipo darbuotojus ir darbą Lietuvos kūrėjų filmuose. Siekiant atskleisti, kaip prekariato problemos koncentracija kine koreliuoja su šios problemos mastu realiame gyvenime, bus glaustai aptariama Lietuvos socialinio bei ekonominio gyvenimo sankloda ir jos kaita, daranti įtaką sparčiam prekariato klasės augimui šalyje po Nepriklausomybės atkūrimo.

Prekariatas kaip nauja klasė ir neoliberalistinio kapitalizmo sąlyga

Pasak Kath Woodward, kai sutinkame nepažįstamus žmones, norėdami sužinoti, „kas jie tokie“, klausiamo, kuo jie užsiima. Šis klausimas „atspindi tai, kaip mes matome save, savo pasaulį ir kitus. Jis preziūmuoja ryšį tarp asmens profesijos ir jo arba jos tapatybės.“¹³ Apmokamas darbas, jo pobūdis ir pajamos (siejamos su tam tikru gyvenimo stiliumi) yra vienas iš veiksnių, formuojančių individualią ir kolektyvinę tapatybę, įgyjamą per santykius su kitais. Šios socialinės reprezentacijos leidžia klasifikuoti žmones kaip „neturtinguosius“, „turtinguosius“ ir skirstyti juos į socialines klases, kurių sampratos skiriasi priklausomai nuo šalies klasinės raidos ir socialinės-ekonominės terpės. Tai savo tyrimais patvirtina Meilutė Taljūnaitė ir Eduardas K. Sviklas, išanalizavę Lietuvoje ir kitose šalyse egzistuojančią socialinę sanklodą¹⁴. K. Woodward atkreipia dėmesį į tai, kad su viešojoje erdvėje įsivertinusiomis klasinėmis reprezentacijomis galima tapatintis arba jas atmesti, tačiau tai, ką mes galvojame apie savo darbą, nedarbą ir pajamas, priklauso nuo to, „ką kiti turi ir kaip jie mus mato“¹⁵. Tai, kad žmonės nenori tapatintis su žemesniais socialiniais sluoksniais dėl viešojoje erdvėje (ypač žiniasklaidoje ir populiariajame kine) formuojamo jų nepatrauklaus įvaizdžio (kaip pasyvių, tingių, nevykėlių piliečių ar tiesiog aukų), patvirtina Lietuvoje ir kitose šalyse atliekamos sociologinės apklausos¹⁶.

Bell Hooks teigia, kad nors socialinė segregacija egzistuoja, intelektualai (įskaitant ją pačią) jaučia diskomfortą, kalbėdami apie klasinę visuomenę ir ją

¹² Baločkaitė 2006: 9.

¹³ Woodward 2004: 80.

¹⁴ Taljūnaitė, Sviklas 2018: 4–5.

¹⁵ Woodward 2004: 80.

¹⁶ Lietuvos mokslininkų atliktuose tyrimuose konstatuojama, kad nors mūsų šalyje vidurinę klasę sudaro maždaug 27 proc. šalies gyventojų, apklausos rodo, kad net iki 62 proc. save priskiria vidurinei klasei. Žr.: Taljūnaitė, Sviklas 2018: 8–11.

formuojančią politiką, nes šie naratyvai nėra populiarūs akademiniam diskurse¹⁷. Kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, Zygmuntas Baumanas, netgi postuluoja beklasės visuomenės egzistavimą, nes klasinė tapatybė vėlyvojo kapitalizmo sąlygomis tapo nestabiliu dariniu¹⁸. Tačiau B. Hooks su tokia pozicija nesutinka, nes nestabilumas nesuponuoja nebuvimo, be to, tik mažai daliai „sėkmingųjų“, „laimingųjų“ ir „palaimintųjų“ pavyksta karingai prasiveržti iš apačios į viršų¹⁹. Klasinės tapatybės samprata kinta ir tampa iššūkiu tyrėjams dar ir dėl to, kad profesinė tapatybė bei gaunamos pajamos už darbą nebėra stabilios, o „darbo kraštovaizdis“, pasak A. Rosso, „vis mažiau primena *terra firma*“²⁰. Jokių profesijų atstovai nebegali tikėtis pastovaus užimtumo ir stabilų pajamų visą gyvenimą, todėl darbuotojai patiria didelį spaudimą būti pasirengusiais nuolat konkuruoti sparčiai besikeičiančioje darbo rinkoje. Mokslininko teigimu, dėl kintančios darbo kultūros „sparčiai daugėja netipinių darbo formų, kurios yra toli nuo socialinės gerovės sistemų, profesinių sąjungų sutarčių ir ilgalaikio darbo pas vieną darbdavį“²¹. Toks užimtumas, kuriam yra būdingas aukštas nesaugumo lygmuo, nestabilumas, nepastovios ir / ar labai mažos pajamos, menkas socialinis saugumas ir panašios charakteristikos, yra laikomas prekarišku užimtumu. G. Standingas, vienas nuosekliausiai tyrinėjančių prekarizaciją, dėl šių procesų kaltina globalizaciją, kuri prisidėjo prie to, kad darbo santykiai tapo „mažiau formalūs“, „lankstūs“ ir netgi „laikini“. Nors daliai individų ir grupių šie pokyčiai gali būti teigiami, dauguma „darbuotojų ir šeimų susiduria su neigiamomis pasekmėmis, tokiomis kaip padidėjęs socialinis ir ekonominis nesaugumas“, todėl jie tampa pažeidžiami²². Išvardytus pokyčius G. Standingas ir A. Rossas susiejo su naujos globalios klasės – prekariato – susiformavimu, kuri sparčiai auga, papildydama įvairių profesijų (net ir gerai apmokamų) ir socialinių grupių žmonėmis, ypač migrantais, visame pasaulyje²³. Taigi prekariatas „auga“ besitraukiančios vidurinės ir darbininkų klasės sąskaita. Vidinė ir tarptautinė darbo jėgos migracija, anot A. Rosso, „buvo ir tebėra milžiniškas procesas, griauantis senus ir kuriantis naujus gyvenimo būdus ir formuojantis naujas didžiules miestų erdves“, ir šie mobilumo modeliai yra daugiakrypčiai²⁴.

Lietuvoje darbo santykius, socialinę ir ekonominę segregaciją, dirbančiųjų nesaugumą reflektuojančių intelektualų (mokslininkų, filosofų, rašytojų, kino kūrėjų ir kt.) yra nedaug (galbūt todėl, kad klasių, darbo sąlygų ir santykių problematika ilgą laiką asocijavosi su sovietiniu paveldu ir propaganda), tačiau šios

17 Hooks 2000: 6–7.

18 Bauman 2000.

19 Hooks 2000: 156.

20 Ross 2009: 1.

21 Ten pat: 1–2.

22 Standing 2008: 16.

23 Standing 2011; Ross 2009.

24 Ross 2009: 1.

problematikos tyrimų akivaizdžiai padaugėjo po globalios finansų krizės, kurios pasekmes lietuviai juto gana ilgai²⁵. Pavyzdžiui, Boguslavo Gruževskio ir Rūtos Brazienės atliktas tyrimas apie nesaugaus užimtumo tendencijas Lietuvoje atskleidė, kad šis reiškinys „paliečia 50 proc. mūsų šalies dirbančiųjų (2011 m. – apie 67 proc., 2016 m. – 46,2 proc.)“, o vieni didžiausių nesaugaus užimtumo rizikos veiksnių Lietuvoje yra nedideli atlyginimai ir socialinis nesaugumas darbo vietoje²⁶. O štai Ieva Diržytė ir Artūras Tereškinas, tirdami prekaritetą Lietuvos vidurinės klasės šeimų gyvenime, atskleidė, kad jos prisitaikė gyventi neoliberalioje ekonomikoje susiformavusioje individualizuotos rizikos kultūroje ir „tapo savarankiškais vienetais, kurie kovojo su netikrumu naudodamiesi savais ištekliais ir priemonėmis“, tačiau dėl to akivaizdžiai nukentėjo jų gyvenimo kokybė²⁷.

Įdomu tai, kad, net ir augant šalies ekonomikai po integracijos į Europos Bendriją, nestabilumas ir nesaugumas daugelio Lietuvos dirbančiųjų gyvenime tapo vieninteliu stabiliu elementu dėl ištikimumo „neoliberalios ekonomikos ir net neoliberalios gerovės valstybės“ modeliui, kuris, pasak Jolantos Aidukaitės ir Sveno E. O. Horto, pasižymi mažomis valstybės išlaidomis socialinei apsaugai, didele pajamų nelygybe ir mažu socialiniu dialogu²⁸. Didelės gyventojų dalies finansinis pažeidžiamumas ir silpnos socialinės sistemos buvo pagrindinės priežastys, dėl kurių 2008–2009 metų pasaulinė finansų krizė lietuvius paveikė labai stipriai. Be to, Lietuvos Vyriausybė, siekdama ją suvaldyti, ėmėsi itin griežtų taupymo priemonių (mažino socialines išlaidas, išmokas šeimoms, pensijas, nedarbo išmokas ir pan.). Tuo metu daugėjo netipinių (nesaugių) darbo sutarčių, buvo trumpinamos darbo valandos ir mažinamas darbo užmokestis įvairiuose sektoriuose. Akivaizdu, kad pirmenybė ekonominiams, o ne socialiniams klausimams ne tik pirmaisiais nepriklausomybės metais, bet ir ekonominio augimo metu, vykusio iki 2008–2009 metų krizės ir po jos, buvo nuolat didėjančios socialinės ir ekonominės visuomenės poliarizacijos bei pažeidžiamų darbuotojų grupių nesaugumo priežastimi. Tą konstatavo ir šią sritį tyrinėjantys Lietuvos mokslininkai (ypač A. Guogis, B. Gruževskis, R. Brazienė)²⁹. Dėl blogėjančių darbo sąlygų šalyje, saugaus ir stabilaus gyvenimo neužtikrinančio atlygio už darbą lietuviai pradėjo dažniau naudotis užsienio įdarbinimo agentūrų siūlomomis sezoninėmis ir terminuotomis darbo sutartimis Vakarų šalyse, o tai iš esmės susilpnino darbuotojų ir jų šeimų stabilumą ir saugumą.

25 Žr. Baločkaitė 2009; Guogis 2015; Juozeliūnienė, Tureikytė, Žilinskienė, Butėnaitė, Novikas 2014; Gruževskis, Brazienė 2017; Guogis, Rakšnyns 2017; Dryžaitė 2017; 2019; Taljūnaitė, Sviklas 2018; Lapinske 2018; Atas 2018; 2019; Okunevičiūtė-Neveauskienė, Pocius, Sviklas 2019; 2020; Dryžaitė, Tereškinas 2022.

26 Gruževskis, Brazienė 2017: 172.

27 Dryžaitė, Tereškinas 2022: 21.

28 Aidukaitė, Hort 2009: 1.

29 Guogis 2004; Gruževskis, Brazienė 2017.

Prekariatas tampa matomu Lietuvos kine

XX–XXI a. sandūroje žlugus tradicinei pramonei ir socialistinei sistemai, Baltijos šalyse palaipsniui traukėsi dirbančiųjų klasė kaip kolektyvinis socialinis ir politinis subjektas. Tradicinė darbininkų klasė degradavo visoje Rytų Europoje, ją greitai ir brutaliai pakeitė nauja klasė – prekariatas, į kurio gretas įsiliejo ir kvalifikuotą darbą dirbantys, aukštąjį išsilavinimą turinys piliečiai. Kaip jau minėta, tik nedaugelis kino kūrėjų ėmė dokumentuoti ir reflektuoti šį pokytį visuomenėje. Artūro Jevdokimovo („Second hand“, 2019) ir Lino Mikutos („Pietūs Lipovkėje“, 2013; „Šaltos ausys“, 2017) dokumentinės juostos ir vaidybiniai Justino Krišūno („Emigrantai“, 2013), Andriaus Blaževičiaus („Šventasis“, 2016), Igno Jonyno („Lošėjas“, 2013), Linos Lužytės („Pilis“, 2020), Eglės Vertelytės („Stebuklas“, 2017), Tomo Vengrio („Gimtinė“, 2019), Vytauto Tinterio („Plastikinių rūmų žmonės“, 2019) filmai bene labiausiai įtikinamai atskleidė socialines ir ekonomines skurstančių dirbančiųjų bei emigrantų darbininkų problemas ir leido kartu su jų personažais patirti tai, ką Anna Tsing vadiną „gyvenimu be stabilumo pažado“, kuris tampa ne tiek išimtimi, kiek mūsų laikų gyvenimo sąlyga³⁰. Lietuvos kino kūrėjai savo mažai apmokamą darbą dirbančius, darbą praradusius arba jame išnaudojamą patiriančius personažus dažniausiai įkurdino urbanistiniame miesto priemiesčio, provincijos miestelio, rečiau kaimo, peizaže, nes prekariatą vis labiau telkiasi miestų konfigūracijose ir juose esančiose „ne vietose“ (pranc. *non-lieux*, angl. *non places*), Marco Augé apibrėžiamose anonimiškose erdvėse, kurios nėra reliacinės, istorinės ar susietos su konkrečiomis tapatybėmis. Pasak teoretiko, šių erdvių nuolat gausėja šiuolaikiniame „supermoderniame“ pasaulyje³¹. Tai heterogeniškos cirkuliacijos, vartojimo ir komunikacijos erdvės, kaip oro uostai, greitkeliai, viešbučių ir prekybos centrų tinklai, traukinių stotys, logistikos centrai ir pan. Šios erdvės nėra lokalizuotos nei centruose, nei periferijose, o kažkur tarp centro ir periferijos. Jose dažniausiai dirba prekariatą – didmeninės, mažmeninės prekybos, maisto pramonės ir logistikos centrų darbuotojai, valytojai, sanitarai, migrantai darbininkai, jauni arba seni darbuotojai ir darbo rinkoje pažeidžiami vieniši tėvai.

Lietuvos „prekariato kine“ itin negausi filmų grupė analizuoja drastišką neoliberaliąją transformaciją ir pirmuosius kapitalizmo metus Lietuvoje 1990-aisiais, taip pat tai, kokią įtaką ūkio ir socialinės politikos kaita padarė žmonių užimtumui, socialinei gerovei ir tarpusavio santykiams. Tai laikas, kai darbininkų klasė, ilgus metus buvusi stabilium ir reikšmingu socialiniu dariniu, staiga tapo prekariatu ir neteko savo tradicinės tapatybės. Galima daryti prielaidą, kad tuo metu kurti filmus, tiesiogiai reflektuojančius dramatiškai kintančią tikrovę, nebuvo sąlygų, kaip ir požiūriui susiformuoti būtino atstumo. Tai liudija ir vaidybinis debiutinis Audriaus Juzėno filmas „Rojuje irgi sniega“ (1994) bei Šarūno Barto ankstyvieji darbai – „Praėjusios

³⁰ Tsing 2015: 2.

³¹ Augé 2008.

dienos atminimui“ (1990) ir „Trys dienos“ (1991), kuriuose poetiškai perteikiamos tuo metu visuomenėje vyravusios nestabilumo ir nesaugumo būsenos dėl tuometinių dramatiškų pokyčių. Nepaisant abstraktaus (poetinio, netgi magiško) tuometinės socialinės ir politinės tikrovės vaizdavimo, šie filmai (dėl vaizduojamų pažeidžiamų personažų, nykios, skurdžios, nestabilios miestų aplinkos, kuriuose jie įkurdinami ir pan.) yra traktuotini kaip savita istorinio virsmo, kolektyvinės dvasinės būsenos reprezentacijos forma ir vertingas šaltinis tiriant praėjusio šimtmečio 9-ojo dešimtmečio pabaigoje vykusias politines, socialines transformacijas Lietuvoje.

Vienas ryškiausių šį laikotarpį ir problematiką analizuojančių jaunosios kartos kūrėjų darbų yra Eglės Vertelytės vaidybinis debiutinis filmas „Stebuklas“ (2017), kuriame žiūrovas perkeliamas į sudėtingus Lietuvos ekonomikai ir žmonėms laikus – perėjimą iš sovietinės planinės ekonomikos į rinkos ekonomiką. Pagrindinė filmo veikėja – kiaulių fermos vedėja Irena (vaidina Eglė Mikulionytė) yra išsilavinusi ir pareiginga, deda daug pastangų, kad išgelbėtų bankrutuojančią Biednių miestelio kiaulių fermą (bando gauti paskolą, ieško investuotojų ir pan.), deja, nesėkmingai. Tokia buvo daugelio tuometinių įmonių baigtis, kurių produkcija, skirta Sovietų Sąjungos rinkai, nebuvo paklausi atviroje globalioje rinkoje. Istorijai pasakoti režisierė pasirinko ne socialinio realizmo dramos karkasą, bet komedijos ir melodramos žanro bei magiškojo realizmo stilistinį rėmą. Tokia pasakojimo strategija yra įtrauki žiūrovams, to meto sudėtingus virsmus perteikianti be dramtizmo, tačiau pasitelkiant absurda ir komizma. Filme režisierė sumaniai išnaudoja neoliberalistinę transformaciją reprezentuojančius vizualinius ir tematinis tropus: ekrane matome atlyginimų negaunančius ir netikrumą išgyvenančius fermos darbininkus, nusidriekusias eiles bankuose, bankrutuojančias įmones, būtiniausių prekių trūkumą parduotuvėse bei iš Amerikos atvykusį tautietį – tariamąjį investuotoją. Filmu pagrindine lokacija tapo Jiezno miestelis, kurio aplinka atitiko to meto Lietuvos provincijos mikroklimatą, o Bernardo (vaidina Vyto Ruginis) personažas perteikia viltingą investicijų iš Vakarų laukimą.

Kiek kitaip šį laikotarpį mato JAV lietuvių emigrantų šeimoje užaugęs Tomas Vengris vaidybiniame filme „Gimtinė“ (2019). Jam to meto Lietuva tarsi „ne vieta“, kurioje ilgam apsisototi nesinorėtų dėl joje tvyrančio nesaugumo, nestabilumo, visuotino skurdo ir moralinės degradacijos, atsiskleidžiančios filme dažnose korupcijos, agresijos ir girtuoklyščių scenose. Tai laukinio kapitalizmo džiunglės, kuriuose nėra aiškių taisyklių ir normų, kiekvienas yra nesaugus ir pažeidžiamas, o išgyventi gali tik stiprieji. Filme vaizduojama niūri to meto būtis mieste ir provincijoje, atidžiai fiksuojama stebėtojo iš šalies akimis. T. Vengrio pagrindinis personažas Kovas (vaidina Matas Metlevski), atvykęs su mama (vaidina Severija Janušauskaitė) iš JAV, kad susigrąžintų senelių žemę ir namą, tarsi perteikia jo pirmųjų vizitų į Lietuvą įspūdžius iš vaikystės. Skirtingai nuo „Stebuklo“, čia komiškų situacijų nėra, ekraną persmelkia melancholiškas liūdesys ir slegiantis sunkios realybės jausmas.

Dokumentiniuose filmuose aptariamas laikotarpis taip pat nėra giliai reflektuotas. Išsiskiria Lino Mikutos „Romano vaikystė“ (2020), „Šaltos ausys“ (2017), „Pietūs Lipovkėje“ (2013) bei Mindaugo Survilos „Stebuklų laukas“ (2011), kuriuose stebime drastiškos neoliberaliosios transformacijos pasekmes Lietuvos žmonėms, palūžusiems, nesulaukusiems pagalbos, tad nesugebėjusiems funkcionuoti naujoje socialinėje ir ekonominėje tikrovėje, kurioje, pasak G. Standingo, „išaukštinama nevaržoma asmeninė atsakomybė, individualizmas, neodarvinistinė logika, šlovinanti konkurencingumą ir stipriuosius, tačiau priešišškai nusiteikusi prieš tuos, kurie nepavaldūs rinkos ideologijai, ir yra linkusi juos paversti nevykėliais ir piktadariais, kuriuos reikia bausti, uždaryti arba išstumti iš rinkos“³². Minėtų filmų epicentre nėra darbo santykių, juose matome žmones, kurie buvo išstumti arba iškrito iš darbo rinkos ir todėl gyvena skurde bei socialiniame užribyje. Ši padėtis yra ilgametės prekarizacijos ir socialinę atskirtį gilinančios politikos rezultatas.

Nuo Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje gyventojų sumažėjo 836 tūkst., iš jų 587 tūkst. dėl emigracijos³³. Nors tarpvalstybinį judumą gali paskatinti sąmoningas savirealizacijos siekis, Lietuvoje jį dažniausiai lėmė nepalankios socialinės ir ekonominės aplinkybės, pavyzdžiui, didelis nedarbas provincijoje, mažas darbo užmokestis ar socialinė atskirtis. Daugeliu atvejų emigracija daro žalą išvykusiųjų socialinei ir emocinei būklei, susilpnina jų bendruomeninius, šeiminius ryšius, slopina politinį aktyvumą ar net pažeidžia pagrindines žmogaus teises, ypač kai jie priversti dirbti nelegaliai arba nesaugiomis sąlygomis. Pasak Lauros Laurušaitės, lietuvių dabartinė emigracija yra ekonominė, kulminaciją pasiekusi ekonominės recesijos laikais (2009–2012), nes krizė mūsų šalyje buvo gilesnė nei daugelyje ES valstybių³⁴. Didžiausią dalį emigrantų iš Lietuvos yra absorbavusi Didžioji Britanija, Airija, Ispanija ir Norvegija. Įvairiais laikotarpiais iš šalies išvykdavo jauni ir kiti darbingo amžiaus piliečiai, dažnai su šeimomis. Nors emigracijos mastai iš Lietuvos yra vieni didžiausių Europos Sąjungoje, mūsų kine (skirtingai nei Lenkijos ir Latvijos) ši problema gana nauja. Vienas pirmųjų – latvio Mārio Martinsonso režisuota drama „Nereikalingi žmonės“ (2008), kurta Lietuvos ir Latvijos kūrėjų bendromis pastangomis. Šiame filme viena iš pagrindinių veikėjų, netekusi artimųjų paramos, neturinti stabilių pajamų, išvyksta į Airijos sostinę, kur įsidarbina lietuvių katalikų parapijoje. 2011 m. Jūratė Samulionytė režisavo trumpametražį vaidybinį filmą „Laikiniai“ pagal Marijos Kavtaradzės scenarijų, kuriame žiūrovas stebi dviejų mergaičių (penkiametės ir keturiolikmetės) kasdienius iššūkius, vienatvę ir tarpusavio paramą, kol jų tėvai dirba užsienyje. 2013 m. sukurtoje mažo biudžeto dramoje „Emigrantai“ (rež. Justinas Krisiūnas) pateikiamas platesnis lietuvių emigrantų paveikslas socialinės klasės ir amžiaus požiūriu,

32 Standing 2011: 132.

33 European Migration Network. Prieiga per internetą: <https://123.emn.lt/#emigracija> [Žiūrėta 2023 10 10].

34 Laurušaitė 2016: 86.

analizuojamas emigracijos poveikis tiek išvykstantiems, tiek pasiliekančioms. Filme itin įtaigiai sukurti personažai, kalbantys savitomis Lietuvos regionų tarmėmis, atliekantys daugeliui emigrantų tenkančius darbus.

2019 m. buvo sukurti, tačiau dėl COVID-19 pandemijos suvaržymų ekranų neišvydo du filmai apie emigrantus – Artūro Jevdokimovo dokumentinis „Second hand“ ir Vytauto Tinterio vaidybinis „Plastikinių rūmų žmonės“. Pirmajame filme stebime skirtingas emigravusiųjų į Angliją patirtis – vieni tampa prekybos žmonėmis tinklo aukomis, kiti plėtoja pelningą, bet nelegalų prekybos padėvėtais drabužiais verslą. V. Tinterio filmo pagrindiniai personažai – jauna pora (vaikinas ir mergina), kuriuos išskiria emigracija – vieno iš partnerių savirealizacijos ir ekonominės gerovės siekis. Emigracijai į Vokietiją pasiryžęs Adomas dirba mažai apmokamą darbą fabrike, gyvena nykiame Kauno priemiestyje su vyresne seserimi, dirbančia laikinus ir mažai apmokamus darbus, tad nemato kitos išeities jo gyvenimui ir socialiniam statusui pakeisti. Lietuvos ir Airijos bendros gamybos filme „Pilis“ (rež. Lina Lužytė, 2020), kurio veiksmo vieta pasirinktas Dublinas, apmąstoma, ką reiškia migracija skirtingoms lietuvių (ir apskritai Rytų europiečių) kartoms – trylikametei Monikai, svajojančiai tapti dainininke, jos motinai Jolantai, profesionaliai pianistei, privalančiai dirbti žuvies fabrike dėl nepriteklių Lietuvoje, ir demencija sergančiai Monikos močiutei.

Kituose lietuvių kūrėjų filmuose migracijos leitmotyvas, ypač jaunų žmonių, vystomas dėl socialinio-ekonominio konteksto; pavyzdžiui, Sauliaus Drungos filme „Anarchija Žirmūnuose“ (2010) girdime jaunų žmonių pašnekėsius apie jų šeimos narių emigraciją į Angliją, o Lauryno Bareišos trilerio „Piligrimai“ (2021) mergina (emigrantė) grįžta į Lietuvą, kad sužinotų, kaip buvo nužudytas jos vaikinąs Karmėlavoje (laikinos viešnagės metu). Šiuose filmuose nesužinome, kokį darbą dirba į užsienį išvykę lietuviai, kaip jie jaučiasi svetur. Buvimas emigracijoje filmų personažams suteikia savitą statusą – laikiną anonimiškumą, laikiną naują tapatybę bei savotišką išsilaisvinimą. Tik tas laisvumas sąlyginis, kartais tampantis ir laikinu įkalnimu, ypač tiems, kas nesaugiai ar nelegaliai dirba naujoje vietoje.

Andriaus Blaževičiaus socialinio realizmo stiliumi sukurtas vaidybinis filmas „Šventasis“ (2016) yra vienas iš nedaugelio, kuriame analizuojamos 2008–2009 metų ekonominės krizės pasekmės Lietuvos provincijos darbuotojams. Pagrindinis filmo personažas Vytas, turintis žmoną ir dvi mažametes dukras, praranda darbą gamykloje ir nesėkmingai jo ieško. Panašus likimas ištinka ir jo draugus. Krizė provincijoje padidino ir taip aukštą nedarbo lygį, įstumdamą gyventojus į didesnę skurdą, paskatindama dar daugiau jaunų žmonių emigruoti į Vakarų šalis ir taip padidindama šeimų disfunkciją. Dalis Vyto draugų emigruoja, o jis, palūžęs dėl nesėkmių virtinės, nusigręžia nuo šeimos. Kitas Lietuvos ūkio recesijos metais sukurtas filmas – Igno Jonyno režisuota drama „Lošėjas“ (2013) – nukelia žiūrovus į uostamiestį Klaipėdą, kur įdėmiai tyrinėja paramedikų darbą ir jų laisvalaikį.

Tai prekarizuota darbuotojų grupė, dirbanti fiziškai ir emociškai sunkų darbą, už kurį gauna neleidžiantį oriai gyventi atlyginimą, tad neatsitiktinai erdvė, kurioje gyvena šie personažai, yra nyki, skurdi ir depresyvi. Filme stebimos paramedikų dramos – įsiskolinimai, skurdas, nesaugumas, priklausomybės, vienišumas, vedančios į laipsnišką degradaciją, socialinę atskirtį ir netgi fizinę mirtį. Pagrindiniai filmo personažai – Vincentas (vaidina Vytautas Kaniušonis) ir Ieva (vaidina Ona Mekas) – perteikia prekariato būsenas: jie pažeidžiami, nelaimingi, nesaugūs ir niekam nerūpintys.

Pažymėtina, kad Lietuvos kūrėjų filmuose prekariatas neturi apibrėžtos etninės tapatybės, nes skurdas, nedarbas nepriskiriami konkrečiai etninei grupei. Be to, tautinės mažumos yra nepakankamai atstovaujamos Lietuvos kine dėl jų negausumo (lietuviai sudaro 84,2 proc. šalies gyventojų) ir mažo nelietuvių režisierių ir scenaristų skaičiaus. Rusakalbių socialinio ir ekonominio nesaugumo problemas išryškina rusų kilmės dokumentalistės Oksana Buraja ir Olga Černovaitė. Pastarosios kūrėjos filme „Drugelio miestas“ (2017) analizuojama Visagino rusakalbių situacija po to, kai 2009 m. buvo uždaryta Ignalinos atominė elektrinė. Visaginas buvo pastatytas XX a. 8-ajame dešimtmetyje siekiant čia įkurdinti iš kitų SSRS respublikų atvykstančius asmenis, įdarbintus elektrinėje jėgainėje. Anksčiau buvęs turtingas miestas su gerai uždirbančiais gyventojais, po 2009 m. nuskurdo. Šiuo metu dauguma jo gyventojų (ypač tie, kurie turėjo stabilų, gerai apmokamą darbą jėgainėje) nėra patenkinti savo ekonominiu, socialiniu gyvenimu, tad jaučia nostalgiją sovietinei praeičiai; dalis jaunų žmonių dėl ribotų perspektyvų emigruoja, tačiau yra ir tokių, kurie stengiasi kurti prasmingą ir visavertį gyvenimą naujoje realybėje.

Išvados

Atliktas glaustas tyrimas apie prekariato ir prekariteto vaizdavimo ypatumus Lietuvos vaidybiniame ir dokumentiniame kine rodo, kad tik nedaugelis kino kūrėjų nagrinėja naująjį prekariatą kaip socialinį fenomeną ar naują klasę, nors Lietuvos sociologai ir ekonomistai atskleidžia šio reiškinio augimą. Naratyvai, kuriuose aiškiai artikuliuojamos nesaugaus darbo patirtys ir socialinis pažeidžiamumas, yra gana periferiniai, ypač turint omenyje, kad ši problema išliko aktuali skirtingais Lietuvos ekonomikos raidos etapais, įskaitant ir augimo laikotarpį. Nustatyta, kad gyventojų prekarizacijos problema dažniau yra analizuojama vaidybiniuose nei dokumentiniuose filmuose (nors pastarieji dažniau siejami su socialinio gyvenimo vaizdavimu), o sunki prekariato padėtis labiau domina jaunesnės kartos autorius, kurie labiau nei vyresni kolegos domisi politiniu ir socialiniu šalies gyvenimu. Tai gali būti aiškinama Lietuvos kino tradicija, kai dokumentiniame kine ilgai dominavo poetinė estetika ir filosofinis žvilgsnis į socialinę tikrovę, o vaidybiniuose

filmuose vengta socialinės tematikos ir socialinio realizmo estetikos dėl konotacijų su sovietinio laikotarpio propagandiniu kinu.

Analizė atskleidė, kad tiek vaidybinių, tiek dokumentinių filmų istorijose dominuoja žemo išsilavinimo, darbo rinkoje pažeidžiami dirbantieji (gamyklų, cechų darbininkai, emigrantai darbininkai), o kitoms socialinės rizikos grupėms (skurstantys išsilavinę dirbantieji, vieniši tėvai, neįgalieji, provincijoje gyvenančios jaunos šeimos ir pan.) retai atitenka pagrindinis vaidmuo. Nors pastaraisiais metais vis daugiau dėmesio skiriama emigracijoje dirbančių lietuvių problemoms ir dėl emigracijos didėjančiai disfunkcinių šeimų problemai, migracija dėl ekonominių priežasčių filmuose dažnai vaizduojama epizodiškai arba padeda kurti socialinį foną, kuriame vystoma pagrindinė problema.

Gauta 2023 10 30

Priimta 2023 11 21

Literatūra ir šaltiniai

1. Aidukaitė, J.; Hort, E. O. S. Editorial Introduction: Baltic States After the Crisis? The Transformation of the Welfare System and Social Problems. *Journal of Baltic Studies*. 2019. No. 1: 1–6.
2. Atas, N. The Cost Of Becoming A Neoliberal Welfare State: a Cautionary Case of Lithuania. *Critical Social Policy*. 2018. 38(4): 728–748.
3. Atas, N. The Immediate Impact of the Global Financial Crisis and Neo-Liberal Austerity Policies on In-Work Poverty Dynamics in Lithuania. *Journal of Baltic Studies*. 2019. Vol. 50, No. 1: 105–124.
4. Augé, M. *Non-Places, An Introduction to Supermodernity*. London, New York: Verso, 2008.
5. Baločkaitė, R. Už reprezentacijos ribų: tylinčiosios klasės. *Kultūros barai*. 2006. Nr. 1: 2–9.
6. Baločkaitė, R. Can You Hear Us?: The Lower Class in Lithuanian Media and Politics. *Problems of Post-Communism*. 2009. Vol. 56, No. 1: 12–22.
7. Bauman, Z. *Liquid Modernity*. Stafford: Polity Books, 2000.
8. Briefel, A.; Middleton, J. (eds.). *Labors of Fear: The Modern Horror Film Goes to Work*. University of Texas Press, 2023.
9. Butler, J. *Precarious Life: the Powers of Mourning and Violence*. London: Verso, 2004.
10. Cuter, E.; Kirsten, G.; Prenzel, H. (eds.). *Precarity in European Film: Depictions and Discourses*. De Gruyter, 2022.
11. Dryžaitė, I. Prekariatas: vienos klasės požymių visuma ar visus persmelkianti patirtis? *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*. 2017. Nr. 8(1): 73–100.
12. Dryžaitė, I. Dirbančios šeimos ir prekarizuotas gyvenimas. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*. 2019. Nr. 10(1): 99–126.
13. Dryžaitė, I.; Tereškina, A. Around the Clock: Time and Precarity in Family Life. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*. 2022. Nr. 13: 7–25.
14. Juozeliūnienė, I.; Tureikytė, D.; Žilinskienė, L.; Butėnaitė, R.; Novikas, S. Emigrantai: „atstumtieji“ ar nauji socialiniai veikėjai? *Filosofija. Sociologija*. 2014. T. 25(4): 254–262.
15. Gruževskis, B.; Brazienė, R. Nesaugus užimtumas ir jo pokyčių tendencijos. *Lietuvos socialinė raida*. 2017. Nr. 6: 170–192.
16. Guogis, A. Socialinės atskirties mažinimo problema Europos Parlamento rekomendacijų kontekste. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*. 2015. Nr. 2: 9–24.
17. Guogis, A.; Rakšnyns, A. V. Socialiniai ir ekonominiai prekariato plėtros aspektai. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*. 2017. Nr. 19(1): 11–25.
18. Hooks, B. *Where We Stand: Class Matters*. Routledge, 2000.

19. Lapinske, L. Living in Precarity: Ethnography of Everyday Struggles of Single Mothers in Lithuania. *Sociologija (Beograd)*. 2018. 60(1) (January): 64–83.
20. Okunevičiūtė-Neveauskienė, L.; Pocius, A.; Sviklas, E. K. Šalies gyventojų gerovės teritorinių skirtumų vertinimas. *Lietuvos socialinė raida*. 2019. Nr. 8: 113–130.
21. Okunevičiūtė-Neveauskienė, L.; Pocius, A.; Sviklas, E. K. Regionų plėtros ir gerovės teritorinių skirtumų vertinimas šalyje vidurinioios klasės raidos kontekste. *Socialinis ugdymas*. 2020. Nr. 1(53): 83–108.
22. Nāripea, E.; Šukaitytė, R.; Balčus, Z. Economic and Social Precarity in Baltic Cinema. *Precarity in European Film: Depictions and Discourses*. Ed. by E. Cuter, G. Kirsten and H. Prenzel. De Gruyter, 2022.
23. Ross, A. *Nice Work if You Can Get It: Life and Labor in Precarious Times*. NYU Press, 2009.
24. Standing, G. Economic Insecurity and Global Casualisation: Threat or Promise? *Social Indicators Research*. 2008. 88(1): 15–30.
25. Standing, G. *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic, 2011.
26. Sticchi, F. *Mapping Precarity in Contemporary Cinema and Television: Chronotopes of Anxiety, Depression, Expulsion/Extinction*. Palgrave Macmillan, 2021.
27. Šukaitytė, R. Naujoji darbininkų klasė lietuvių kine: lošėjai, dileriai, kreatyvai. *Athena: Filosofijos studijos*. 2014. Nr. 9: 160–174.
28. Taljūnaitė, M.; Sviklas, E. K. *Vidurinė klasė Lietuvoje: mokslo studija*. Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2018. Interaktyvus. Prieiga per internetą: https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2019/05/Vidurine_klase_Lietuvoje.pdf
29. Woodward, K. *Questioning Identity: Gender, Class, Ethnicity*. Routledge, 2004.
30. Zaniello, T. *The Cinema of the Precariat: The Exploited, Underemployed, and Temp Workers of the World*. London: Bloomsbury Academic, 2020.

Renata Šukaitytė

Precariat in Lithuanian Cinema: Representational and Thematic Tropes

Summary

Based on the concepts of the precariat and precarity formulated by Andrew Ross and Guy Standing, this article discusses the insights of Lithuanian filmmakers into various manifestations of social and economic vulnerability of society and provides an overview of the most distinctive representations and narratives of the experiences of precarity in Lithuanian fiction and documentary films. The author suggests that only a small number of filmmakers deal with the new precariat as a social class, and this theme attracts the younger generation of documentary film makers rather than the established fiction auteurs or popular film makers. Therefore, no codified or universal representations and narratives of precarity and precarious have been established, although certain key tropes can be traced in the films, such as, for instance, systemic deprivation and social insecurity of the working class and the underpaid middle class or domestic migration and emigration in search for employment abroad prompted by regional inequality in Lithuania. KEYWORDS: Lithuanian cinema, precarity, precariat, migrants, impoverished workers, representation